

Ponoči na 14. december 1943 je skupina vosovcev na domu v Malovšah pri Črničah v Vipavski dolini prisilila Stanislava Cigoja, da gre z njimi. Ker je bil praktično nepokreten, saj je doma ležal, ker je zbolel za malarijo, ga je moral njegov oče z vozom, vpreženim z volom, odpeljati v temni noči v Bratine nad Stomažem.

Stomaž. Nad vasjo so vosovci umorili Stanislava Cigoja.

Zločin brez kazni

Stanislav Cigoj je bil pred vojno mobiliziran v italijansko vojsko, s katero je moral obresti mnoge kraje daleč od doma, celo v Afriki. Ko je po kapitulaciji Italije prišel domov, se je takoj pridružil partizanom in se znašel na t. i. goriški fronti, ki so jo konec septembra 1943 Nemci povsem razbili, za njimi pa je ostalo pravo opustošenje: vsaj okoli tristo ubitih, ki jih ima na vesti takratno partijsko-partizansko vodstvo. To je partizane, mnoge med njimi tik pred tem mobilizirane, poslalo v frontalni boj proti nemškimi topovom in tankom. Po begu s te "fronte" je Cigoj zbolel in moral je na zdravljenje domov. Ponj je prišla skupina vosovcev, ga v neki hiši nad Stomažem hudo mučila, zjutraj 14. decembra 1943 so ga s puškini mi kopiti dotolkli do smrti, njegovo truplo pa pustili ležati nepokopano.

Vosovsko pustošenje

To je le kratek povzetek središčne zgodbe v knjigi *Zločin brez kazni*, ki jo je izdala Slovenska matica, napisal pa Anton Kosovel, Cigojev nečak. Kosovelova knjiga je svojevrstno pričevanje, ki govori o neverjetno vztrajni poti, ki jo je prehodil, ko je iskal resnico in pravico, da bi rehabilitiral svojega strica. Iskanje pravice se je začelo že leta 1944, ko so takratnemu "tožilcu" na partizanskem "področnem sodišču Vipava" ovadili glavnega osumljenca za Cigojev umor Vinka Kosovela, ki je bil doma prav tako

iz Sela pri Črničah kot avtor knjige Anton Kosovel. Anton Kosovel, ki se je že od pomladi 1943 kot partizan bojeval v raznih primorskih enotah, bil trikrat ranjen (usodno ob objestnem in zločinskem napadu na speče domobrance v vipavski vojašnici) in konec vojne dočakal kot hud invalid, je raziskoval in zbiral dokaze (čeprav je bil brez ene noge) vse svoje življenje. Zato je ta knjiga, čeprav govori o drugih, tudi zgodba o njem samem, saj iz nje izhaja neizmerna volja, ki jo je moral več kot pol stoletja izražati na poti k resnici in pravici.

Knjiga je napeto, zanimivo, vendar hkrati tudi zahtevno branje, saj se, še posebej v drugem delu, srečujemo z mnogimi navedki iz obtožnic, pritožb in sodb. Avtorju je, morda tudi zato, ker je kot partizanski bорец spadal med privilegirane, že v 80. letih uspelo prodreti v praktično vse arhive, kjer bi lahko bilo kaj uporabnega za njegov primer. V poštev je prišel še posebej arhiv Vosa, ki ga je hranil takratni arhiv RSNZ, kasneje arhiv MNZ, danes pa je to III. dislocirana enota Arhiva Republike Slovenije. Že konec 80. let je v tem arhivu odkril mnoge, tudi osupljive dokumente, na podlagi katerih mu je zgodbo o krivdi vosovca Vinka Kosovela in njegove razbojniške družine uspelo zelo natančno rekonstruirati. Početje te posebne komunistič-

ne milice, namenjene zaščiti revolucije oziroma obračunavanju z vsemi, ki so bili tej revoluciji na poti do oblasti, je Anton Kosovel v knjigi dokaj natančno opisal. Obnašala se je kot prava razbojniška tolpa, saj je ropala, veseljačila, pijančevala, trpinčila ljudi, za seboj pa puščala tudi trupla mnogih nedolžnih ljudi.

Nepokopana trupla

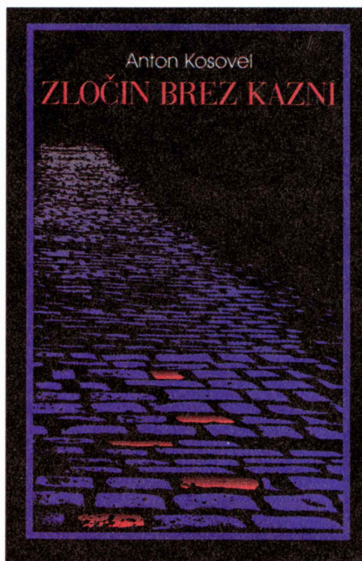
Tako je Anton Kosovel natančno raziskal še dva druga umora nedolžnih ljudi te vosóvske družine, uradno imenovane "črnovrška četa VOS idrijskega okrožja", njen komandir pa je bil glavna oseba te knjige Vinko Kosovel, človek, ki je kot praktično nepismen, saj so morali kratka po-

ročilca zanj pisati drugi, samovoljno odločal o življenju in smrti ljudi.

24. decembra 1943, nekaj dni po Cigojevem umoru, sta zamaskirana partizana na domu v zaselku Slejki v Ravnah nad Črničami ugrabila mater Franciško Slejko in njeno 16-letno hčer Jožico. Odvedla naj bi jo v partizansko enoto, v resnici pa sta jo ubila, njunega groba nikoli niso našli. Nekaj zatem, januarja 1944 so partizani v Ravnah ugrabili furlansko družino Peculin in tudi ta je čez noč "izginila v črniških gmajnah", kot piše Kosovel. Partizani in vosovci trupel svojih žrtev niso pokopavali. Bilo jih je toliko, da se je morala "komanda mesta Ajdovščina" na proteste ljudi pritožiti na "Okrožno komisijo VOS za Vipavsko okrožje" s posebnim dopisom, kjer med drugim piše: "Poskrbeli bomo, da se bo pokopalo bolj globoko justicirane, čudimo pa se, ker je že to 4—5 mesecev, kar so bili likvidirani."

Umor Zofije Petkovšek

Druga žrtev vosovske skupine Vinka Kosovela, ki jo je avtor knjige natančno opisal (in pred tem raziskal), je Zofija Petkovšek iz Gorenja pri Bukovju pri Postojni. Ker so Nemci 30. septembra 1943 požgali njeno vas, se je nastanila v Bukovju. Tam jo je ugrabila Gradnikova brigada in odvedla s seboj na Otlico. Tam so jo izročili "Vinkovi četi", da bi jo odvedla domov, ta pa je z njo opravila po svoje: "Nesrečnico so kar

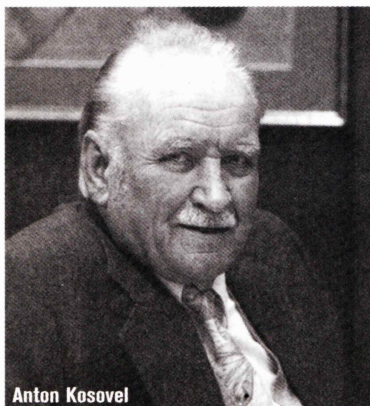

2.1.2004

dvakrat odpeljali v gozd severno od Predmeje, blizu tako imenovane Ledenice. Prvič na novega leta dan, vendar ob ustrelnitvi ni bila smrtno zadeta, čeprav so jo ustrelili v glavo. Zgrudila se je na tla kot mrtva in obležala. Nanjo so nametali nekaj smrekovih vej in odšli na miting, ki ga je v hotelu na Predmeji prirejala Gradnikova brigada. Če bi žrtev pokopali, bi jo pokopali še živo. Ponoči je prišla k zavesti in proti jutru odtavala k hiši, k družini Likar, p. d. Medvedovše na Predmeji 83, in domače poprosila za vodo. Ustrašili so se je, saj je bila vsa krvava. Bila je zmedena in ni vedela, kaj se je zgodilo. Od Likarjevih je odtavala proti središču Predmeje, kjer pa je naletela prav na svoja dva rablja. Slednja sta jo nemudoma usmerila nazaj tja, od koder je prišla, v gozdu blizu Ledenice pa sta jo topot dokončno pokončala. To se je zgodilo 2. januarja 1944. Žrtve niti zdaj niso pokopali, temveč so jo pustili nepokopano.”

Umor Ivana Novaka

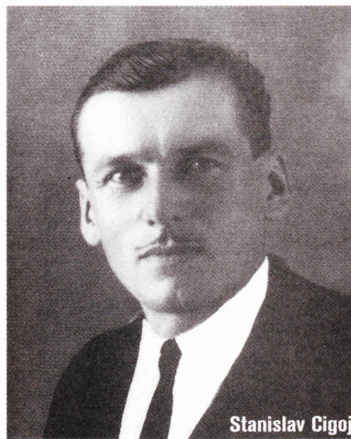
Anton Kosovel še podrobneje opisuje primer umora Ivana Novaka iz Idrška 20 (med Idrijo in Žirimi). Na sodišču so proti Vinku Kosovelu namreč nastopili tudi njegovi otroci. Tudi Novaka so vpričo žene in dveh otrok ugrabili na domu, ga odvedli k Lamatu (Buhu) na Mrzli vrh, kjer se je ta morilska skupina vosovcev vgnezdila. Tam so ga med pretepanjem in grožnjami zaslisevali, pri čemer je bil prvi Vinko Kosovel. Izpustili so ga domov, ker ga niso mogli ničesar obtožiti, vendar so ga naslednji dan, 3. januarja 1944, znova ugrabili na domu, brutalno pretepali, nato pa ustrelili blizu domačije, kjer so se zadrževali, truplo pa kot ponavadi pustili nepokopano.

Anton Kosovel

Vinko Kosovel

Stanislav Cigoj

Ivan Novak

Hkrati so ropali in uprizarjali razvratne pojedine in veseljačenja. V knjigi sta opisani dve takšni “zaplembi premoženja”, pri Janezu Koširju iz Žirov in Ivanu Novaku. V slednjem primeru so si plen razdelili tako, da ga je nekaj dobila celo vrhovna komanda primorskega Vosa, ki jo sicer avtor knjige ves čas izrazito ščiti. Med “postopkom” proti Ivanu Novaku so bili tako brutalni, da je eden od vosovcev, Jože Ruparčič, naredil celo samomor; ustrelil se je, ko je bil na straži. 4. januarja 1944 so “varnostniki Dušanove čete” ugrabili Franca Slabeta iz Jeličnega Vrha nad Idrijo in ga prav tako umorili, za njegov grob pa se še danes ne ve.

Toda avtor se ni mogel izogniti niti izredno zločinskemu umoru treh deklet iz vasi Lome pri Črnem Vrhju nad Idrijo, sester Marije in Katarine Čuk ter Franciske Ozbič, 31. januarja 1944, za katerega je prav tako odgovorna komanda primorskega Vosa (njihovo zgodbo je v 28. številki Zaveze opisal Tine Velikonja).

Čeprav se je Anton Kosovel v tej svoji raziskavi dotaknil umora le nekaj nedolžnih civilistov, ki jih ima na vesti primorsko partizan-

stvo, je že branje njegove knjige s temi primeri prava grozljivka. Iz knjige ves čas veje njegova razpetost med pripadnostjo partizanski družini, katere član je bil (in bil od nje odvisen), in zločini ter povojno udbovsko diktaturo te družine, tako da se pogosto bralcu zaradi tega prav zasmili.

Vosovsko vodstvo je Vinka Kosovela zaradi njegovega banditskega ravnanja dalo aretirati in obsodilo so ga celo na smrt. Ko pa so ga z njegovim kompanjonom Petrom Mohoričem vodili v gozd na usmrtnice, sta, verjetno s pomočjo oziroma dovoljenjem, pobegnili. Vinko Kosovel se je nato skrival v domačih krajih, po vojni, ko je bil njegov brat razglašen za narodnega heroja, pa je postal celo glavni partijski šef v domačih krajih.

Odvzem invalidnine

Očeta ubitega Stanislava Cigoja je sinova smrt hitro spravila v grob, mati pa je po nekaj mesecih, maja 1944, le odkrila nepokopano sinovo truplo, že razpadlo in objedeno od lisic. Partizanska “oblast” ji je po nekaj mesecih dovolila sinov pokop na domače pokopališče. Po vojni ji je njen vnuk Anton Kosovel pomagal, da je po ubitem sinu Stanislavu Cigoju le-

ta 1951 začela dobivati družinsko invalidnino. S tem bi se verjetno sorodniki sprijaznili in ne bi več vrtali, kdo in zakaj ga je ubil. Toda leta 1954 je sledila nepojmljiva gesta krivcev za umor Stanislava Cigoja. Tako kot so ga med vojno na povsem iracionalen način umorili, tako so zdaj, ko so bili na oblasti in gospodarji vsega, še enkrat nastopili tako brutalno, da je to bilo zanje naravnost samomorilsko. Vinko Kosovel, ki je bil glavni osumljenec za smrt Stanislava Cigoja, je kot novopečeni partijski šef sprožil postopek proti priznani družinski invalidnini, ki ga je po ubitem sinu dobivala Terezija Cigoj. Cigojeva in Anton Kosovel sta ga zato tožila, vendar ga je novogoriško sodišče na razvpitem procesu oprostilo. Cigojevi so dokončno odvzeli invalidnino po sinu.

Razveljavitev sodbe

Anton Kosovelu je uspelo z obnovo procesa proti obtoženemu Vinku Kosovelu v začetku 90. let. Sledilo je več kot desetletje novih pravedanj, kjer so si razne pritožbe kar sledile, toda lokalna sodišča v Novi Gorici in Kopru so spet, kot že v 50. letih, kljub ogromnemu dokaznemu gradivu, ki ga je zbral Anton Kosovel, zaščitila nekdanjega vosovca. Predsednica senata Darinka Kogoj je 18. 6. 1998 Vinka Kosovela oprostila, drugostopenjsko sodišče v Kopru ji je pritegnilo, toda leta 2000 je vrhovna državna tožilka Barbara Brezigar v za devet vložila zahtevo za varstvo zakonitosti. Ta je končala na Vrhovnem sodišču RS, ki je 14. decembra 2002 ugotovilo, da je bil z oprostilno sodbo proti Vinku Kosovelu kršen zakon, saj je bila v nasprotju z listinskiimi dokazi in izpovedmi prič. Tudi tokrat so bili sodniki z lokalne ravni prikazani kot nesposobneži in samo branilci pridobitev revolucije.

Toda medtem sta oba akterja že umrla, Vinko Kosovel maja 2000, hitro potem, ko je Anton Kosovel v reviji *Borec* na 250 straneh objavil celotno zgodbo, v kateri nastopa kot velik nepridiprav. Anton Kosovel je umrl januarja 2002 in ni dočakal razsodbe vrhovnega sodišča. Toda še pred smrtjo je napisal dodatek k objavljeni pripovedi v *Borcu*, ki je zdaj na okoli 60 straneh objavljen kot zadnji del knjige *Zločin brez kazni*.

Ivo Žajdela